

## شیوه تربیت اخلاقی جوان از منظر نامه ۳۱ نهج البلاغه

صدیقه رحیمی<sup>۱</sup>

### چکیده

تربیت اخلاقی، اشاره به محدوده‌ی خاصی از تربیت است که آن را از دیگر اقسام تربیت جدا می‌کند؛ و فرآیند به‌کارگیری شیوه‌هایی برای شکوفاسازی، تقویت و ایجاد رفتارها و آداب اخلاقی در انسان است. همه‌ی انسان‌ها خواهان رستگاری‌اند و جوانان بیشتر، چون زمینه‌ی شکوفاسازی استعدادها را دارند. تربیت اخلاقی در دوران جوانی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است چرا که هدایت جوانان برای رسیدن به کمال و سعادت در این دوران حساس می‌تواند نقش مهمی در سرنوشت آن‌ها داشته باشد. توصیه‌های امیر مومنان علی(ع) در این خصوص نقش مهمی دارد. برای آشنایی با شیوه تربیت اخلاقی جوان از منظر نامه ۳۱ نهج البلاغه با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی این مطالب به دست آمد که: دوران جوانی زمان مناسبی برای موعظه و تربیت است زیرا دل جوان مانند زمین بکر و کاشته نشده آمادگی هر کشتی دارد و صفات و رفتار خوب یا بد شخص غالباً از این دوران شکل می‌گیرد و در بزرگسالی ظهور می‌یابد به همین خاطر این دوران از نظر اسلام اهمیت بالایی دارد و تربیت اخلاقی جوان طبق نامه ۳۱ نهج البلاغه با روش‌هایی همچون موعظه، ارائه الگو، عبرت‌آموزی، توبه و مراقبه صورت می‌گیرد.

**کلیدواژه‌ها:** تربیت، تربیت اخلاقی، جوان، نامه ۳۱ نهج البلاغه.

---

۱. طلبه سطح دو حوزه علمیه فاطمیه اندان خمینی شهر.

## مقدمه

تعلیم و تربیت یکی از مسائل مهم جوامع بشری است و از مهمترین هدف‌های بعثت پیامبران تربیت اخلاقی بوده که جایگاه ویژه‌ای در سیره و کلام معصومین دارد. از نظر الگویی سیره پیشوایان دینی کامل‌ترین رهنمودهای تربیتی را به همراه دارد زیرا روش معصومان علیهم السلام برگرفته از مکتب توحید و آموزه‌های دینی است. در این میان سخنان امیرالمومنین علیه السلام در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه به فرزند بزرگوارشان امام حسن مجتبی (ع) در واقع خطاب به همه‌ی جوانان است که به مسئله تربیت اخلاقی جوان گوشزده فرموده، بهترین نقشه راه دستگاه تعلیم و تربیت و یک دایره المعارف کامل تربیتی است.

یکی از مسایل مهم و قابل بررسی این است که تربیت اخلاقی جوانان در کشور اسلامی ایران تاکنون چه مقدار بر طبق "منشور تربیتی در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه" بوده است. مساله اساسی در این پژوهش، بررسی و تبیین اهمیت تربیت اخلاقی، هدف‌ها، و روش‌های تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه است تا در پی آن برای تربیت اخلاقی جوانان بر اساس توصیه‌های امیرمومنان (ع) گامی برداشته شود و در راه پویایی نظام آموزش و پرورش و تربیت اخلاقی فرزندان جامعه اسلامی ایران اقدام شود؛ به ویژه که نظام تعلیم و تربیت کشور با توجه به ماهیت اسلامی-ایرانی آن، برای تقویت و استحکام خود به آرا و اندیشه‌های دینی نیاز دارد؛ نیازی که تاکنون برای برآورده نمودن آن با الهام از سخنان امام علی (ع) در منشور تربیتی ایشان در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه زیاد مورد توجه قرار نگرفته است.

جامعه امروزی دچار بحران معنویت و اخلاق شده است از این رو امروزه نیاز بشر به تزکیه و پرورش، به مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش است. طبق آموزه‌های اسلام انسان در پرتو تربیت است که به مراحل کامل انسانیت دست می‌یابد و به سعادت نایل می‌گردد.

توجه به اینکه امروزه اخلاق، گمشده جوامع بشری است، برای اینکه آسیب‌های اجتماعی از جامعه رخت بربندند باید اخلاق را در جامعه رواج داد زیرا جامعه بدون اخلاق راه به جایی نخواهد برد. اگر دروغ‌گویی، ریا، تهمت و هزاران کج اخلاقی در جامعه رواج یابد آن جامعه دچار افول اخلاقی می‌شود و در مقابل اگر صداقت، شفافیت و احترام و ... از دغدغه‌های جامعه باشد، در این صورت اخلاق، امنیت و اعتماد در جامعه به وجود می‌آید.

اتفاقات و حوادثی که گاه گاهی در فضای حقیقی و مجازی جامعه ظهور و بروز پیدا می‌کند نشان از

وجود بد اخلاقی‌ها و به نوعی افول و سقوط اخلاق در جامعه دارد که مصداق آن را می‌توان در خشونت‌ها، درگیری‌ها، توهین، تهمت‌ها، ریا و دروغ، تجاوز به حریم خصوصی افراد عنوان کرد. گذشته از توصیه اکید اسلام، بسیاری از جامعه شناسان و روانشناسان اجتماعی با تاکید بر لزوم جاری سازی ارزشهای اخلاقی در جامعه، معتقدند که اخلاق در جامعه با مشکلاتی روبرو شده و تهمت، دروغ و منفعت طلبی جایگزین ارزشهای نیک اخلاقی شده است.

کتاب‌ها و مقالات فراوانی در زمینه ی تربیت اخلاقی جوان به چاپ رسیده؛ از آن جمله می‌توان به کتاب «تربیت اخلاقی جوان» اثر لیلا نقوی اشاره کرد که در مورد شناخت ویژگی های جوان و بررسی موانع تربیت اخلاقی جوان نگاشته شده است. کتاب «مهربان ترین نامه» از سید علاءالدین موسوی اصفهانی، درنگی کوتاه در نامه ۳۱ نهج البلاغه، کتاب «بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات» از سیدعلی حسینی زاده و محمدعلی حاجی ده آبادی، که به ویژگی های دوره جوانی از دیدگاه اسلام پرداخته است. مقاله «تربیت اخلاقی کودکان از دیدگاه امام علی علیه السلام» نوشته هاشمی طامه، مقاله «نظام تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه» از همایون رستمی و سعید بهشتی و محسن ایمانی به تبیین نظام تربیت و اخلاقی و چهار مولفه بنیاد، هدف، اصول و روشهای تربیت اخلاقی پرداخته است. در هیچ یک از منابع ذکر شده تربیت اخلاقی خاصه قشر جوان با توجه به نامه ۳۱ نهج البلاغه مورد بررسی قرار نگرفته است.

این پژوهش با بررسی تربیت اخلاقی جوان به بخشی از سوالات و ابهامات درباره تربیت اخلاقی جوان در منبعی ارزشمندی همچون نهج البلاغه پاسخ می‌گوید و چون بر اساس وصیت امام علی علیه السلام به فرزند بزرگوارشان می‌باشد، با توجه به فرهنگ جامعه اسلامی، پذیرش آن از طرف مخاطبان محتمل خواهد بود.

با توجه به آنچه بیان شد در این تحقیق تلاش می‌شود به بررسی تربیت اخلاقی، خصوصیات اخلاقی، اهمیت تربیت اخلاقی، هدف‌ها و روش‌های آن بپردازد تا در پی آن برای تربیت اخلاقی جوانان براساس توصیه های امیرالمؤمنان (ع) گامی برداشته شود.

## مفهوم تربیت

در زبان عربی تربیت مصدر باب تفعیل از ریشه رَبَّوْ به معنی رشد کردن و افزودن یا ربب به معنی مالک و سرپرست شدن است. تربی الوالد: غذا و جعله یربوا هذبّه: فرزند را تغذیه کرد رشد داد و اخلاقش را پاک نمود.<sup>۱</sup>

بنابراین تعریف تربیت شامل پرورش جسمی و اخلاقی است. تربیت از ریشه (ربّ، یربی، تربیه) به معنای "انشاء الشیء حالاً فحالا الی حد التمام": آوردن چیزی مرحله به مرحله تا مرز تمام شدن. رَبُّهُ: او را تربیت کرد.<sup>۲</sup> بنابراین تعریف تربیت کاری تدریجی و دارای مراحل است.

تربیت: پروراندن، پروردن، آموختن رفتار مناسب با هنجارهای اجتماعی.<sup>۳</sup> در قرآن کریم از واژه های تصفیه و تعلم به معنای آموزش و پرورش روح و جان آدمی بسیار مکرر استفاده شده است و اصولاً قرآن هدف بعثت انبیا را که در آیات نیز مشهود است، تعلیم انسان ها دانسته است.

## معنای اصطلاحی تربیت

تربیت در اصطلاح عبارت است از رشد دادن یا فراهم کردن زمینه رشد یا شکوفایی استعدادها و رساندن قوای نهفته یک موجود به فعلیت است. تربیت اختصاص به انسان ندارد و در مورد هر موجود که قابلیت رشد داشته باشد به کار می رود اگر در مورد انسان به کار برده شده کلیه ابعاد وجودی وی را شامل می شود.

این که در گفتار امام علی علیه السلام تربیت از نیازهای اساسی انسان شمرده شده است باید به وسیله ادب و تربیت گنجینه های وجودی انسان بارور شود،<sup>۴</sup> بدین مفهوم که باید آن آنچه را که مانع

---

۱. تقوی مندی تربیت فرزند از دیدگاه امام علی (ع)، ص ۱۷؛ به نقل از: معلوف لویس سیوعی، ص ۲۴۷.

۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن؛ ص ۳۳۶.

۳. علی کبر دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱، ص ۷۲۰.

۴. به راستی که نیاز خردمندان به ادب همانند نیاز کشت و زراعت است به باران؛ عبدالواحد آمدی، غرر الحکم، ج ۴۰۵، ص ۷۲۰.

شکوفایی استعدادهای انسان است را رفع نمود و زمینه های مساعد را فراهم کرد تا استعدادهای انسان به فعلیت برسد و انسان متصف به صفات و کمالات الهی شود.<sup>۱</sup>

## اهمیت و ضرورت تربیت

در جهان اهمیت و ضرورت تربیت آدمی بر کسی پوشیده نیست هیچ مکتب و گروهی نیست که اهمیت و ضرورت تربیت انسان را انکار کند اختلاف همه در اهداف و روش های تربیت است زیرا یکی از ویژگی های آدمی تربیت پذیری است و انزال کتب و ارسال رسل برای تربیت و هدایت اوست. حضرت علی علیه السلام نیاز به تربیت یک نیاز اساسی می داند و می فرماید: "نیاز مردم به تربیت صحیح از نیاز آنها به طلا و نقره بیشتر است".<sup>۲</sup>

هم چنین می فرماید: "به راستی که نیاز خردمندان به تربیت به مانند نیاز کشت و زراعت به باران است؛ زیرا با تربیت صحیح می توان به ملکات اخلاق دست یافت و با پله های عروج به درجات کمال را طی نموده همچنین برای تحت کنترل درآوردن رفتار و کردار صحیح ضروری است.<sup>۳</sup> ایشان در این زمینه می فرماید: "ای مردم تربیت خود را به عهده گیرید و با تربیت، رفتار و گفتار خود را تحت کنترل در آورید."<sup>۴</sup>

## اهداف تربیت

یکی از مسائل مهم در تربیت هدفهای غایی در فرایند تعلیم و تربیت است. در بعد تربیت دینی تمام تلاش حضرت علی علیه السلام آشنا نمودن مردمان با چگونگی شناخت خداوند و رسیدن به اوست.

---

۱. به راستی که نیاز خردمندان به ادب همانند نیاز کشت و زراعت است به باران؛ جلال الدین حسینی ارموی، غرر الحکم، ج ۲۹۸۴، ص ۴۸۷.

۲. دشتی، محمد، نهج البلاغه، حکمت.

۳. همان، حدیث ۴۰۵.

۴. دشتی، محمد، نهج البلاغه، حکمت ۳۵۱.

توجه به آنچه در وصایای امام علی در نامه ۳۱ نهج البلاغه بیان شده است شامل سفارش به تقوا الزام به فرمان خداوند آباد کردن دل با یاد خدا چنگ زدن به ریسمان الهی همه چیز را به خدا واگذار کردن خدا را پناهگاه محکم مانع شکست ناپذیر دانستن، اخلاص در طلب و خواهش از خداوند همه چیز را در دست خداوند دانستن، طلب خیر بسیار کردن از خدا، تقوا را بهترین و محبوب‌ترین فراز وصیت خود دانستن و سفارش به اکتفا به آنچه خداوند واجب کرده است نشان می‌دهد که همه تلاش‌ها و توصیه‌هایی که در راه تربیت اخلاقی از سخنان امام در این نامه استنباط می‌شود در راه تقرب، تشبه و تخلق به اخلاق الله است.<sup>۱</sup>

## روش‌های تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه

روشهای تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ و با توجه به سخنان امام علی علیه السلام در نهج البلاغه شامل:

۱. موعظه، ۲. ارائه الگو و سرمشق، ۳. عبرت آموزی، ۴. توبه و ۵. مراقبه و محاسبه.

### ۱. روش موعظه

امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزندش توصیه می‌کند که «هر لحظه آمادگی پذیرش موعظه و نصیحت را داشته باشد و منتظر نباشد که مطالب را به روش‌های دیگری به ایشان تفهیم کند. از کسانی مباش که وقتی در مغزش اثر می‌گذارد که او را شکنجه دهی. زیرا عاقل با رفتار مناسب پند می‌گیرد و چهار پایان با کتک ادب می‌شوند.»<sup>۲</sup>

### ۲. روش ارائه الگو

یکی از سفارش‌های اکید امیرمومنان علیه السلام به فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام، توصیه به سرمشق قرار دادن نیاکان و شایستگان دودمان خویش است که البته رسول خدا و سایر معصومین نیز از آن جمله‌اند. آن حضرت چنین می‌فرماید: «فرزندم توجه داشته باشید که بهترین مطلبی که

---

۱. رستمی، بهشتی، ایمانی، نظام تربیتی اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه، ص ۱۹

۲ نهج البلاغه، نامه ۳۱

از سفارش من انتخاب می کنی این است که پرهیزکاری را پیشه خودسازی و به واجب ها اکتفا کنی و روش نیاکان و شایستگان دودمان خویش را پیشه خود گردانی.»<sup>۱</sup>

### ۳. روش محبت

نظر به وجود رابطه تربیتی بین هر فرد با خانواده فرزندان و اطرافیان، امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه احترام اطرافیان را نیز توصیه نموده و فرموده است: «به خویشاوندان خود احترام کن، زیرا اقوام در حکم بال برای پرواز تو و ریشه تو هستند که با آن باز می گردی و دست توست که به واسطه آنها به کار خود می رسی». امام علی علیه السلام در سخنی دیگر چنین می فرماید: «محبت نمودن با مردم نصف عقل است.»<sup>۲</sup>

با توجه به وسعت گسترده نقش و تاثیر محبت در تربیت اخلاقی اولیای خدا آن را بهترین بستر تربیت می دانستند و آن را محور تربیت قرار می دادند و امیرمومنان علی علیه السلام نیز بدان اشاره کرده است.

### ۴. روش عبرت آموزی

یکی از روش های تربیت اخلاقی روش عبرت آموزی است آن حضرت در ارتباط با تربیت نفس به فرزند بزرگوار خویش امام مجتبی علیه السلام یادآوری سرگذشت اقوام پیشین و سیر در سرزمین و آثار بر جای مانده از ایشان را توصیه می نماید و چنین می نویسند: «سرگذشت و اخبار گذشتگان را بر قلب خود عرضه کن و حوادثی را که به ملت های گذشته رسیده است به خاطر بیاور .... در سرزمین و آثار ایشان گردش کن.»<sup>۳</sup>

### ۵. روش توبه

توبه به عنوان یک روش تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ و نیز در سایر سخنان امام علی علیه السلام در مورد توجه قرار گرفته است امیرمومنان علی علیه السلام در این باره در نامه تربیتی خود به فرزندش حسن علیه السلام چنین فرموده است: «... و بدان کسی که گنجینه های آسمان و زمین در دست اوست

---

۱ نهج البلاغه، نامه ۳۱

۲. همان.

۳ نهج البلاغه، نامه ۳۱

تو را در دعا رخصت داده و پذیرفتن دعايت را بر عهده نهاده و تو را فرمود از او بخواهی تا به تو دهد و از او بطلبی تا تو را بیمارزد و میان تو و خود کسی را نگمارده تا تو را از وی باز دارد و از کسی ناگزیرت نکرده که نزد او برای میانجی گری آرد و اگر گناه کردی از توبه ات منع ننموده و در کيفرت شتاب نفرموده و چون بدو بازگردی سرزنشت نکند آنجا که رسوا شدن سزااست پرده ات را ندرد و در پذیرفتن توبه بر تو سخت نگرفته و حساب گناهت را نکشیده و از بخشایش نومیدت نگردانیده بلکه بازگشت از گناه نیک شمرده و هر گناهت را یکی گرفته و هر کار نیکویت را ده به حساب آورده و در بازگشت را برای باز گذارده و چون بخوانی اش آوایت را شنود و چون راز خود را با او در میان نهی آن را داند پس حاجت خود را بدو نمایی آنچه در دل داری پیش او بگشایی و از اندوه خویش بدو شکایت کنی و خواهی تا غم تو را گشاید در کارها یاری ات نماید و از گنجینه های رحمت او آن را خواهی که بخشیدنش از جز او نیاید.<sup>۱</sup>

آنچه از سخنان و توصیه های امام علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه و سایر سخنان آن بزرگوار در نهج البلاغه و احادیث و روایات درباره ی توبه به عنوان روشی در تربیت اخلاقی بر می آید این است که با بهره گیری از این روش تربیتی می توان در راه تحقق هدف های تربیت اخلاقی اقدام کرد.

روش مراقبه و محاسبه: امیرالمومنین علیه السلام در نامه ی تربیتی خود به فرزندش حسن علیه السلام چنین یادآور شده است فرصت را غنیمت دان و پیش از آنکه از دستت برود و اندوهی گلوگیر شود. عقل و خرد اقتضا می کند که آدمی از فرصت داده شده در زندگی این جهانی به خوبی بهره ببرد و انسان تا به عملکرد خود نپردازد و ضعف ها و قوت هایش را بررسی نکند امکان اصلاح و تصحیح مسیر شکرگزاری نمی یابد. با توجه به سخنان امام علی علیه السلام در نهج البلاغه و نیز احادیث و روایات مطرح در منابع حدیث می توان گفت مراقبه و محاسبه یکی از روشهای تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه است با بهره گیری از این روش می توان در راه تحقق هدف های تربیت اخلاقی در این نامه گران قدر تلاش کرد.<sup>۲</sup>

---

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۲. رستمی، بهشتی، ایمانی، نظام تربیتی اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه، ص ۱۹.

## نتیجه گیری

پژوهش حاضر به منظور بررسی تربیت اخلاقی جوان در نامه ۳۱ نهج البلاغه صورت گرفته است. با توجه به آنچه از وصایای امام در نامه ۳۱ بیان شد؛ شامل سفارش به تقوا، التزام به فرمان خداوند، آباد کردن دل با یاد خدا، چنگ زدن به ریسمان الهی، همه چیز را به خدا واگذار کردن، خداوند را پناهگاه محکم و مانع شکست ناپذیر دانستن، اخلاص در طلب و خواهش از خداوند، طلب خیر بسیار کردن از خدا، و در آخر تقوا را بهترین و محبوب ترین فراز وصیت خود دانستن و سفارش به اکتفا به آنچه خداوند واجب کرده است نشان می‌دهد که همه تلاش‌ها و توصیه‌هایی که در راه تربیت اخلاقی از سخنان امام در این نامه استنباط می‌شود، در راه تقرب، تشبه و تخلق به اخلاق الله است. روش‌های یاد شده در تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ در این پژوهش با الهام از سخنان حضرت عبارتند از: موعظه، ارائه الگو و سرمشق، محبت، عبرت آموزی، توبه و مراقبه و محاسبه.

به امید اینکه جامعه‌ای به دور از هرگونه آلودگی اخلاقی با انبوهی از جوانان متخلق داشته باشیم که دغدغه ذهن همه پدران و مادران و مربیان دلسوز جامعه است از این رو با الگو گرفتن از بزرگان و ائمه و عمل به توصیه‌ها و سرلوحه قرار دادن سفارشات ایشان می‌توان در جهت تربیت اخلاقی صحیح اسلامی گام برداشت.

## فهرست منابع

\*قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند.

\*نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، قم، انتشارات جمال، چاپ اول، ۱۳۸۵.

\*صحیفه سجادیه، آستان قدس رضوی (شرکت به نشر)، ۱۳۹۰.

۱. تقوی مند، مریم، **تربیت فرزند از دیدگاه امام علی(ع)**، مشهد: شریعه توس، ۱۳۹۲، اول، ۱۳۹۳.

۲. حسینی زاده، سید علی، حاجی ده آبادی، محمد علی، **بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات**، قم:

۳. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان فرهنگی - هنری شهرداری تهران، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران، ۱۳۸۵.

۴. خوانساری، محمد، **شرح غررالحکم و دررالکلم**، تهران: دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۳.
۵. **راغب اصفهانی**، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، ترجمه حسین خداپرست، قم، دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۸۷.
۶. زهادت، عبدالمجید، **تعلیم و تربیت در نهج البلاغه**، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۷۸.
۷. مجلسی، محمدباقر، **بحارالانوار**، بیروت، انتشارات الوفا، ۱۴۰۴.
۸. مطهری، مرتضی، **اخلاق اسلامی**، تهران، انتشارات صدرا، چاپ ۴۵، ۱۴۰۲.
۹. نقوی، لیلا، **تربیت اخلاقی جوان**، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۵، اول، بهار ۱۳۹۶.

#### مقالات

۱۰. رستمی، همایون، بهشتی، سعید، ایمانی، محسن، **"نظام تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه"**، فصلنامه مطالعات قرآنی، شماره ۳۶، ۱۳۹۷.
۱۱. \_ \_ \_ ، **"روش های مشترک تربیت اخلاقی در قران و نهج البلاغه"**، فصلنامه مطالعات قرآنی، شماره ۳۶، ۱۳۹۷.
۱۲. مردانی، ایوب، محمودی عباس، **"روش های تعلیم و تربیت در نامه ۳۱ نهج البلاغه"**، همایش تغییر در برنامه درسی دوره های آموزش و پرورش، ۱۳۹۲.
۱۳. نورالدینی اقوم، یحیی، سیدی دهخوارقانی حمیده، **"نگاه امام علی علیه السلام فرصت ها و آسیب های جوان در نامه ۳۱ نهج البلاغه"**، ناطق انیانلو، ۱۳۹۵.
۱۴. غفاری، ابوالفضل، هاشم زاده، زینب، ظریف، سمانه، **"بررسی نکات تربیتی نامه ۳۱ نهج البلاغه"**، همایش ملی نهج البلاغه و علوم انسانی، ۱۳۹۱.